

ВИШКІЛ ОФІЦЕРІВ-ТАНКІСТІВ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ: 30 – 40-ві роки ХХ ст.

Стаття присвячена одному з найважливіших завдань – підготовці офіцерських кадрів для бронетанкових і механізованих військ СРСР в період між світовими війнами і під час Другої світової війни. В 30-х роках минулого століття, створивши найпотужніші в світі танкові війська, в Радянському Союзі залишили без належної уваги проблему підготовки фахівців для цього роду військ. Досліджується розширення підготовки офіцерів-танкістів від броньованих курсів та подальшої реорганізації піхотних військових шкіл у бронетанкові школи командного профілю. Як у відносно короткі терміни вдалося розгорнути підготовку кадрів для танкових і механізованих з'єднань (частин) та створити систему підготовки кадрів, що склалася в роки війни.

Ключові слова: академія, військові училища, курси вдосконалення.

Постановка проблеми та її актуальність. У зв'язку із швидким розгортанням автобронетанкових військ СРСР, в період між світовими війнами, підготовка командних і технічних кадрів стала важливою проблемою. Цю підготовку необхідно було організувати масштабно та одночасно для всіх категорій – від молодшого до вищого командного складу, в обмежені за часом терміни, дотримуючись темпів технічного оснащення збройних сил і зростання автобронетанкових військ.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Радянська історіографія щодо підготовки офіцерських кадрів для бронетанкових і механізованих військ не представлена комплексним її розглядом, а лише побіжно висвітлювала окремі питання [4, 9, 13, 14]. В російській історіографії частіше зустрічаються дослідження, де вчені торкаються

Кривизюк Леонід Петрович, кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник Наукового центру, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів;

Мокоївець Валерій Ілліч, старший науковий співробітник Наукового центру, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

підготовки кадрів для танкових військ, але оминають проблеми ґрунтовної підготовки офіцерів-танкістів [7].

У вітчизняній історичній науці зазначена проблема вивчалася Кириленко І.М. [1]. Він у своїй дисертації розглянув питання кадрового забезпечення частин і з'єднань бронетанкових і механізованих військ. У монографії авторів даної публікації [2], лише частково розглянуто підготовку танкових екіпажів, а у спільній нашій статті аналізувалася підготовка виключно членів екіпажів танків [3].

Мета та завдання дослідження. Мета авторів – здійснити аналіз історичних досліджень військових теоретиків і прослідкувати процеси створення бази для підготовки офіцерів-танкістів у період стрімкого розвитку бронетанкової техніки зазначеного періоду.

Викладення основного матеріалу. В цих умовах від командного складу і штабів вимагалася глибоке знання бойових можливостей нової бронетанкової техніки та уміння забезпечити правильне й ефективне її використання. Вирішити це завдання можливо було лише за умови оперативно-тактичної і військово-технічної підготовки військових кадрів [4, с. 146].

Наказ Револуційної Військової Ради Союзу Радянських Соціалістичних Республік (РВР СРСР) з бойової підготовки на 1928/1929 навчальний рік започаткував планомірне навчання автобронетанкових військ. Однією з нових форм навчання стали загінні навчання, на яких відпрацьовувалася взаємодія у складі підрозділу і частини з використанням штатних і доданих сил і засобів [5]. Також ефективним методом навчання для командирів різних ланок були збори, що проводилися перед початком кожного періоду навчання в дивізіях, корпусах, арміях і округах. На них вивчалися нові статuti, досконаліші методи навчання військ і нові взірці військової техніки (ВТ). На зборах проводилися як теоретичні заняття (лекції, доповіді, конференції), так і практичні (групові вправи, показові й інструкторські заняття, тактичні летючки, вивчення ВТ, показові й дослідницькі тактичні навчання (ТН). Наприклад, влітку 1929 р. у Московському військовому окрузі (ВО) відбувся збір вищого і

старшого командного складу під керівництвом командувача військами округу І. П. Уборевича. Учасникам збору були прочитані лекції за темами: «Сучасний бій з точки зору групової тактики, розвитку машинної гармати, розвитку засобів оборони і наступу та характерні особливості ведення наступального і оборонного бою»; «Тактичне і оперативне значення сучасних танків». А після було проведене показове навчання за темою «Танкова атака з батальйонами першого ешелону на укріплену смугу противника», а також три ТН з організації і прориву підсиленими стрілецькими полком і дивізією укріпленої смуги і діям артилерійської групи дальньої дії (ДД) в наступальному бою [6].

У 1929-1933 рр. був отриманий перший досвід спільного навчання командирів Червоної Армії і рейхсвера у танковій школі, яка була створена в Казані. Так як створення танкової школи заборонялося Версальським договором, то в німецьких джерелах вона називалася як «об'єкт Кама», а в радянських – «КА», «РА» тощо. В школі навчалися німецькі і радянські курсанти. За вказані роки школа підготувала 30 німецьких слухачів і 65 чол. командного складу танкових і моторизованих частин Робітничо-Селянської Червоної Армії (РСЧА). Школа використовувалася як випробувальний полігон і як науково-дослідний центр [7, с. 59].

В умовах технічного переозброєння армії, удосконалення організаційно-штатної структури сухопутних військ зросли вимоги до підготовки особового складу. В постановках Центрального Комітету партії «Про командний і політичний склад РСЧА» від 25 лютого 1929 р. і 5 липня 1931 р. акцентувалося, що для подальшого зростання боєздатності збройних сил країни необхідно підвищити політичні і військово-технічні знання командних кадрів. Вимагалось, щоб команди оволоділи новою бойовою технікою і складними видами бою, напрацювали високі вольові якості, ініціативу, настирливість і виховувалися в дусі безмежної відданості справі соціалізму [8, с. 176–179, 521–524].

Переозброєння армії і поступлення нової техніки в автобронетанкові війська обумовлювали необхідність підготовки

великої кількості висококваліфікованих фахівців для успішного виконання завдань їх механізації і моторизації.

До 1930 р. підготовка командних кадрів середньої ланки здійснювалася Ленінградськими броньованими курсами, але вони уже були не в змозі забезпечити кадрами заново створені танкові і механізовані частини. Для цього необхідно було розширити підготовку офіцерів-танкістів. Тому було прийнято рішення створити танкові школи шляхом реорганізації зазвичай піхотних військових шкіл. В жовтні 1930 р. на базі Іваново-Вознесенської піхотної школи була створена Орловська бронетанкова школа. В 1931 р. створена Саратовська бронетанкова школа з Червонопрапорної школи перепідготовки командного складу, що діяла з 1918 р. Також в 1932 р. сформована Горьківська бронетанкова школа, створена на базі піхотної школи, що діяла з листопада 1918 р., і в цьому ж році створена Ульяновська бронетанкова школа на базі Червонопрапорної піхотної школи.

У 1930 р. в Москві сформована школа автотехніків, а в 1933 р. була перетворена в школу танкових техніків. У цьому ж році в Ленінграді була створена друга школа танкових техніків.

Отже, за період 1930–33 рр. було створено шість нових танкових шкіл для підготовки середніх командних і технічних кадрів, а їх чисельність була визначена у 6 700 курсантів. Організація бронетанкових шкіл командного профілю на базі діючих піхотних шкіл дозволила у відносно короткі терміни розгорнути підготовку кадрів для танкових і механізованих частин.

Організаційна структура бронетанкової школи мала батальйонну організацію. До складу навчального батальйону входило 3-4 роти, а роти зазвичай у своєму складі мали чотири взводи, в кожному з яких було 20–25 курсантів. Термін навчання курсантів визначено три роки [4, с. 148-149].

У 1932 р. на підставі Постанови Ради Праці і Оборони СРСР наказом Реввоенради СРСР № 039 від 13.05.1932 р. на базі факультету механізації і моторизації Військово-технічної академії ім. Дзержинського і Московського

автотракторного інституту імені Ломоносова була утворена Військова академія механізації і моторизації (з 1943 р. – Військова академія бронетанкових і механізованих військ, а з 1954 – академія бронетанкових військ) РСЧА, яка отримала завдання – готувати командирів і військових інженерів для автобронетанкових військ, а також інженерів-спеціалістів з проектування і виробництва засобів механізації і моторизації Червоної Армії. Тому в академії було створено чотири факультети: командний, експлуатаційний, конструкторський і промисловий. Разом з основними факультетами при академії були створені курси удосконалення начальницького складу автобронетанкових військ, що не мав спеціальної освіти, і вечірній факультет механізації і моторизації [9, с. 8-9, 12-13].

Швидкий розвиток автобронетанкових військ у другій половині 30-х років, формування нових танкових і механізованих частин та з'єднань вимагали великої кількості кваліфікованих кадрів танкістів, а виконати ці вимоги основні факультети були вже не в змозі. Тому в грудні 1938 р. був створений ще факультет заочного навчання із трьох відділень: командного, інженерного і інженерного з пально-мастильних матеріалів. Факультет проіснував до жовтня 1941 р. [9, с. 14–15].

Не проста ситуація з кадрами, перш за все офіцерськими, у 1937 р. ще більше ускладнилася масовими репресіями, що розгорнулися в Червоній Армії. Тільки за півроку (червень – листопад 1937 р.) з армії було звільнено 15 140 командирів і політпрацівників, включаючи 5 командувачів військових округів, 8 заступників і помічників командувачів військових округів, 22 командирів корпусів, 70 командирів дивізій і бригад [10, с. 304–306]. Арешти в армії відчутно підірвали її кадровий потенціал. В частинах і з'єднаннях стала нагальною проблема кваліфікованих командних кадрів. Багато командирів батальйонів і рот просувалися по службі, переступаючи 1-2 сходинки [7, с. 65]. Цю прогалину так і не заповнили до початку війни, про що свідчили учасники наради вищого комскладу ЧА 23–31 грудня 1940 р. Як заявив начальник Управління бойової

підготовки ЧА генерал-лейтенант В.М. Курдюмов, лише за рік у невеликому Орловському ВО старшого і середнього комскладу вибуло 771 особа, прибуло на укомплектування – 5833 особи, недокомплект склав 878 осіб, в т.ч. командирів рот – 210 осіб [8, Л. 54–63]. Інший учасник наради – командувач 6-ї армії (Київський ОВО), генерал-лейтенант І.М. Музиченко звернув увагу на те, що 87 % командирів рот і 82 % командирів батальйонів командували своїми підрозділами менше року, а саме навчання командного складу і приймання заліків проходило формально. І це була одна з основних причин того, що цінна і правильна інформація, вчасно подана у спеціальній літературі, залишилася, практично, не використаною [2, с. 179].

До початку війни середній і технічний склад здійснював підготовку в танкових військово-навчальних закладах. В 1940 р. кадри середньої ланки навчалися в одинадцяти військових училищах, загальна кількість кадрів складала 23 660 курсантів. Середній і старший командний та технічний склад удосконалював свої знання на спеціальних курсах в Москві, Ленінграді і Казані. На цих курсах здійснювалася перепідготовка офіцерів, які раніше не проходили службу в танкових військах. В березні 1941 р. в Харкові були створені курси для удосконалення знань комскладу запасу. Незадовго до війни у військових округах створили курси молодших лейтенантів і військових техніків, які комплектувалися кращими молодшими командирами строкової і надстрокової служби [13, с. 15]. У зв'язку з розгортанням нових танкових, механізованих частин і з'єднань, особливо коли розпочалося розгортання 20 механізованих корпусів [4, с. 227], значно збільшилася потреба в командних кадрах. Тому в лютому – квітні 1941 р. додатково відкрилися Казанське, Сизранське, Чкалівське, 2-е Ульяновське, 3-є Саратовське танкові, Орджонікідзе-градське автомотоциклетне і Камишинське тракторне військові училища, які знаходилися в підпорядкуванні Управління бойової підготовки автобронетанкових військ ЧА [7, с. 80]. І все ж офіцерів для танкових військ не вистачало. До початку війни більшість механізованих корпусів, що формувалися весною

1941 р., середнім командним складом були укомплектовані лише на 20–40 % [12, с. 16].

В останні передвоєнні роки у бронетанкових військах дуже активно проходило оновлення і переміщення кадрів. Висунуті на відповідальні посади офіцери опинилися в складному стані через брак часу для оволодіння досвідом і знаннями, необхідними для служби в нових для них масштабах [4, с. 227].

З початком Великої Вітчизняної війни у зв'язку з подальшим зростанням потреби в офіцерських кадрах для танкових військ всі училища перейшли на шестимісячний термін навчання для підготовки командного складу і восьмимісячний – для військових техніків. Збільшення середньої ланки командного складу проходило за рахунок розширеного прийому курсантів і створення нових військових училищ. Уже 12 серпня 1941 р. додатково були сформовані три танкових (Челябінське, Сталінградське, Друге Харківське) і автомотоциклетне (Друге Горьківське) училища, а в 1942 р. всі училища були реорганізовані і переведені на штати воєнного часу [13, с. 82]. Головним джерелом поповнення танкових військ офіцерським складом були військово-навчальні заклади.

Проблема кадрів для танкових і механізованих частин з широким розмахом організаційного розгортання, а також необґрунтованими репресіями на початку війни нагадала про себе. Протягом червня-листопада 1941 р. танкові командири повністю ігнорували як всі настанови, так і вимоги військових теоретиків, починаючи з С.І. Аммосова, який ще у 1932 р. писав про танкові засади і скриті відходи з метою дезорієнтації противника [14, с. 56]. Можливості гармат бронеавтомобілів і легких танків, які могли на рівних боротися з усіма танками противника, не використовувалися. Те ж саме стосується маневрених можливостей танків серії БТ. Усі ці машини нерідко кидалися у фронтальні зустрічні бої, де через відсутність зв'язку в бою без радіостанцій, слабку підготовку екіпажів (у першу чергу механіків-водіїв) і незнання системи вогню противника мали менше шансів, а їх слабка броня збільшувала можливість

вразливості. Взагалі танкові командири, схоже, не уявляли, що танки можна використовувати в засадах або просто в обороні [15, с. 34–39].

З початку мобілізації комплектування училищ здійснювалося з осіб, що були призвані в армію згідно з розпорядженням Головного управління формування ЧА. Тому для повноцінного поповнення наказом № 0832 наркома оборони від 17 жовтня 1942 р. був установлений порядок комплектування танкових училищ [16, с. 338-339]. З 1 листопада 1942 р. склад танкових училищ передбачалося комплектувати рядовим і молодшим комскладом частин діючої армії з осіб, які проявили в боях сміливість, мужність і відвагу, а загальноосвітній рівень передбачався 7 класів середньої школи. Така система комплектування військових училищ діяла до кінця війни. Через недостатню загальноосвітню підготовку термін навчання курсантів у травні 1943 р. встановлено 1 рік і змінені навчальні програми, які передбачали два періоди. Перший період (8 місяців) – підготовка командира танка і командира взводу. У другому періоді (4 місяці) здійснювалося удосконалення отриманих знань, а у разі потреби здійснювався достроковий випуск офіцерів після 8 місяців навчання [13, с. 82].

Для виконання постанови Державного Комітету Оборони від 24 травня 1943 р., якою визначено використання політичного складу на посадах командного складу бронетанкових і механізованих військ, Нарком оборони своїм наказом № 0381 від 18 червня скерував 7 тис. чол. політскладу на перепідготовку в діючі танкові училища і курси удосконалення комскладу. Відповідно до наказу 10 липня необхідно було сформувати 6-ту навчальну танкову бригаду командного складу, а в штати 1-го Ульяновського, 1-го Горьківського, 1-го Харківського, 1-го Саратовського, 2-го Харківського, Сизранського і 2-го Ульяновського танкових училищ додатково включити навчальний батальйон командного складу. Харківське військово-політичне училище переформувалося в 3-є Харківське танкове училище і одночасно Котлаське аеросанне – в танкове училище [7, с. 169-170].

Для забезпечення офіцерським складом нових середніх танків Т-44 до 15 вересня 1944 р. було сформовано три гвардійські танкові училища: Харківське на базі 33 гв. тбр; Сивашське Червонопрапорне на базі 6 гв. тбр; Таманське на базі 63 Таманської бригади. Чисельність змінного складу для кожного училища встановлювалася більше 1 тис. курсантів.

До кінця війни підготовку молодшого офіцерського складу для частин і з'єднань бронетанкових і механізованих військ здійснювали в 32 військових училищах, включаючи 4 військові училища, що здійснювали підготовку фахівців на бойові машини іноземних марок [13, с. 83].

Підготовку офіцерських кадрів вищої кваліфікації для комплектування великих танкових і механізованих з'єднань (об'єднань) здійснювала Військова академія бронетанкових і механізованих військ. Для більш повного і швидкого забезпечення потреби діючої армії танкістами академія вже в липні 1941 р. достроково здійснила випуск 358 слухачів третього курсу командного факультету і п'ятого курсу інженерних факультетів, а в жовтні – другий прискорений випуск 100 офіцерів, що закінчили третій курс командного факультету за спеціальною програмою, і 234 слухачі, що закінчили четверті курси інженерних факультетів. В цьому ж місяці завершили навчання 104 командири, які проходили підготовку на академічних курсах удосконалення командного складу [9, с. 47-48]. А в жовтні академія перейшла на підготовку офіцерів воєнного часу. Згідно з новим штатом збільшилася кількість слухачів на факультетах і встановлені скорочені терміни навчання: для слухачів командного факультету – 1 рік і для інженерних факультетів – 2 роки [9, с. 49].

У жовтні 1941 р. академія з усім навчальним обладнанням і особовим складом була евакуйована на територію Узбекської РСР у Ташкент, а польова база – в Чирчик [9, с. 53]. А в першій половині 1943 р. підрозділи академії розпочали підготовку до переїзду в Москву. Новий навчальний рік (1943/1944) академія розпочала в Москві [9, с. 58].

Після повернення академія перейшла на збільшені терміни підготовки командних й інженерних кадрів для танкових військ, зросла кількість слухачів командного факультету та академічних курсів удосконалення начальницького складу. До складу академії ввійшли факультети: командний, інженерно-танковий і автотракторний, академічні курси удосконалення офіцерського складу і курси з підготовки начальників хімічної служби танкових частин. Ще з 1943 р. при академії функціонували курси політичного складу танкових військ. Термін навчання слухачів на командному факультеті встановлено 2 роки, а на інженерних – 4 роки, а для слухачів академічних курсів удосконалення офіцерського складу – 9 місяців [13, с. 88].

На початок 1945 р. академія була укомплектована професорсько-викладацьким складом, який суттєво оновився за рахунок учасників війни, в лютому 1945 р. 52 % керівного і викладацького складу були учасниками війни, а 30 % пройшли стажування в діючих військах [7, с. 172].

Академія відіграла важливу роль у підготовці командних і інженерних кадрів для бронетанкових і механізованих військ. Тільки основні факультети академії підготували за роки війни більше 3 тисяч командирів й інженерів для танкових військ. Всього академія підготувала на факультетах, академічних курсах удосконалення офіцерського складу та інших курсах близько 8 тисяч офіцерів-танкістів [9, с. 97].

Під час війни у зв'язку з нагальною необхідністю в кадрах для танкових військ зросла роль курсів удосконалення, терміни підготовки на яких скоротилися до 1,5 – 3 місяців. На початку війни на курсах встановлено 12-годинний навчальний день. В 1943 р. курси удосконалення перейменували у вищі офіцерські школи: Ленінградська ордена Леніна Червонопрапорна вища офіцерська школа (ЛК БТКУКС); Казанська вища офіцерська технічна бронетанкова школа Червоної Армії (КУВТС КА); Харківська вища офіцерська школа самохідної артилерії (ХКУКС) [7, с. 171].

Висновки. Отже, система підготовки кадрів, що склалася в роки Великої Вітчизняної війни, загалом забезпечувала

потреби фронту для комплектування частин і з'єднань бронетанкових і механізованих військ висококваліфікованими офіцерськими кадрами. Головним джерелом поповнення бронетанкових і механізованих військ офіцерським складом були військово-навчальні заклади.

У передвоєнні роки проблема кадрів для бронетанкових і механізованих військ пояснюється широким розмахом організаційного розгортання, а також сильним послабленням необґрунтованими репресіями.

Досвід свідчить, що масштаби підготовки кадрів повинні бути погоджені з планами організаційного розгортання військ. Недотримання цих вимог призвело до того, що нові формування військ лишилися забезпечення підготовленими кадрами, що негативно відбилося на їх боєздатності.

1. *Криленко І.М.* Підготовка офіцерських кадрів для танкових військ під впливом динаміки розвитку танкобудування (20–80-ті рр. ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. військ. наук./ І. Криленко. – Львів, 2011. – 17 с.

2. *Кривизюк Л.П., Юрчук О.О.* Танки і танкові війська: вчора, сьогодні, завтра. Монографія / Л.П. Кривизюк, О.О. Юрчук. – Львів: Ліга Нова, 2014. – 362 с.

3. *Кривизюк Л.П., Мокоївець В.І.* Підготовка молодших спеціалістів для бронетанкових і механізованих військ СРСР у міжвоєнний період і під час другої світової війни //Л.П. Кривизюк, В.І. Мокоївець// Військово-науковий вісник. – Випуск 25. – Львів: АСВ, 2015. – С. 236–241.

4. История танковых войск Советской Армии: В 3 т. / – Т. 1. Зарождение и развитие танковых войск Советской Армии до Великой Отечественной войны (1917–1941 гг.). // под общей редакцией профессора Маршала бронетанковых войск О. А. Лосика. – М., 1962. – 273 с.

5. РГВА. Ф.7. Оп. 15. Д. 9. Л. 296.

6. РГВА. Ф.25883. Оп. 3. Д. 473. Л. 517–520.

7. *Дайнес В.* Бронетанковые войска Красной Армии / Владимир Дайнес – М.: Яуза: Эксмо, 2009. – 640 с.

8. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и Пленумов ЦК (1898–1988): В 15-ти т. – М., 1983–1990. – Т. 4: 1926–1929. – 1984. – 575 с.

9. Военная орденов Ленина и Октябрьской Революции Краснознаменная академия бронетанковых войск имени Маршала Советского Союза Малиновского Р. Я. (1930–1985). Исторический очерк. – М., 1985. – 352с.
10. Репрессии в Красной Армии (30-е годы): Сборник документов из фондов Российского Государственного Военного Архива. / Сост.: Кристиани А.; Михалева В.М.; Отв. за исслед.: Беттанин Ф.; Науч. совет: Бертолисси С. и др. – Рос. Гос. Военный Архив. – Наполи, 1996. – 468 с.
11. ЦАМО РФ. Ф. 4. Оп. 18. Д. 55.
12. Советские танковые войска 1941–1945. Военно-исторический очерк. – М.: Воениздат, 1973. – 340 с.
13. Строительство и боевое применение советских войск в годы Великой Отечественной войны. – М.: Воениздат, 1979. – 414 с.
14. *Аммосов С.И.* Тактика мотомехсоединений. – 2-е изд. – М.: Гос. воен. изд-во, 1932. – 164 с.
15. *Лиддел Гарт Б.* Устрашение или оборона. Москва, 1962. – 247 с.
16. Русский архив: Великая Отечественная: приказы народного комиссара обороны СССР 22 июня 1941 г. – 1942 г. Т. 13 (2-2). – М.: ТЕРРА, 1997.

Надійшла до редколегії 10.07.2017 р.

Рецензент: *А.Ф. Лозинський*, кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін та соціальної роботи, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів.

Kryvyzyuk Leonid

Mokoivets Valeriy

TRAINING OF TANKMEN OF THE RED FORCES IN 30–40 ies of 20th CENTURY

The article is dedicated to one of the most important tasks – training officers for the armored and mechanized forces of the USSR during the period between the world wars and during the Second World War.

In the 30's of the last century the USSR created the world's most powerful armor but the country left the issue of training specialists for this kind of troops without due attention. The evolution of officer training from the armored tank courses and further reorganization of infantry armored military schools into specialized command tank schools are under the study. As in a relatively short time it was managed to expand training for armored and mechanized units and the establishment of the training system that was developed during the war.

Keywords: academy, soldiery schools, post-graduate courses.